

TIBORC ZSIGMOND:

FARKAS ANTAL

Farkas Antal Szentesen született, 1875. szeptember 13-án. Apja, Farkas Benedek Makó rendőrkapitánya, majd tanácsnoka volt. Farkas apja szociális érzésű ember volt és mint rendőrbíró, aki a kihágási ügyeket is intézte, sok szegény embert mentett fel, vagy ítélte a legenyhébb büntetésre. Ezért a keménykezű alispán nem is engedte meg, hogy újra főkapitánynak válasszák. (Ekkor még választották a főkapitányt 6—6 évre.) Így vesztette el állását nyugdíj nélkül. Farkas Antal már gyermekkorában sokat hallhatott apjától a társadalmi igazságtalanságokról. Apja kibuktatása után Mezőtúrra költözött, ahol ügyvédi irodát nyitott. Midőn betegsége miatt kénytelen volt abbahagyni kenyérkereső foglalkozását, a mezőtúri tanyára költözött Farkas Antalhoz, aki ott tanító volt.

Farkas Antal 1887—1890-ben elvégezte a szentesi gimnázium alsó négy osztályát, mégpedig igen gyenge eredménnyel, amint ezt a Zolnay Károly szerkesztésében megjelent iskolai értesítő tanúsítja. A kis diáknak már egy sikeréről számolhatunk be, mert 1890-ben a Szentes és Vidéke című lapban megjelent első verse *Sírba vágyom* címen.

Szülővárosáról, Szentesről és diákkori élményeiről több regényében emlékezik meg. Egy versében *Emlékezés Szentesre* címen állít emléket szülővárosának.

Szentesen érte 1890-ben az a meglepetés, hogy a Budapesten megjelenő Üstökös, amelyet a kitűnő költő és műfordító, Szabó Endre szerkesztett, vezérversnek hozta a 15 éves költő szerzeményét. A vers címe: *A magyar ember*.

Negyven év múlva, a Népszava 1930. augusztus 17-i számában humoros tárcában emlékezik meg erről a nevezetes évfordulóról.

Szentesről Mezőtúrra került a Farkas család, mert amint már közöltük, apja ott nyitotta meg ügyvédi irodáját. Mezőtúr határában terült el egy nagy tanya, itt volt a „gyilkos” iskola, amely nem kapott tanítót, hogy miért nem, ezt megírja Farkas Antal *Kisértetek* című regényében. Az iskola tanítója elmerőhamában megölte feleségét, három gyermekét és önmagát. Ehhez az iskolához hívták meg Farkas Antalt tanítónak azzal, hogy az oklevelet közben magánúton megszerzi. Itt tanított hét évig és közben megszerezte a tanítói oklevelet.

Mezőtúron voltak radikálisan gondolkodó polgári egyének, ügyvédek, tanárok, tanítók. Ezek jó része szabadkőműves is volt, és Dunsits Dezső ügyvéd lakásán irodalmi kört is alakítottak, tréfás nevén a „Smucián kört”. Itt folytak a politizálások, a szocialistának tartott, helyesebben csúfolt, Farkas Antallal. Igaz, hogy akkor már zárt borítékban járt hozzá a szocialisták lapja.

Itt folytatta már Szentesen megkezdett irodalmi működését. A helyi sajtónak a legszorgalmasabb munkatársa, ahova verset, tárcát, humoros apróságot és komoly cikket egyaránt írt. De a szentesi és környékbeli sajtót is ellátta szerzeményeivel.

Hogy újságírói működése milyen ismeretes volt, arról tanúskodik a Tiszavidéki Ellenzék 1896. június 23-án Szolnokról hozzá intézett levele, amelyben felajánlják Farkasnak a lap felelős szerkesztői állását.

Mezőtúron 1894-ben jelent meg első könyve *Költemények* címen. Vegyük kissé közelebből szemügyre a fiatal író pályakezdését, mert ez a kiindulás döntő egész irodalmi működésére. Helyesen állapítja meg Ortutay Gyula Tömörkény Istvánról szóló munkájában a következőket:

— „Irodalomtörténeti munkák, esztétikai ítéletekből kiindulva általában elnagylvoltan, nemtörődőm módjára foglalkoznak egy-egy író kezdő periódusával, első munkáival. Pedig a kezdő író, az első irodalmi alkotások mindig is a legtanulságosabb példái az író és az irodalmi élet kapcsolatának. A kor irodalmi szellemiségének irodalmi fordulataival való küzdelmelt rögzítik e kezdő évek.”

A 19 éves költő közzéteszi első művét, verseit. Egyszerű cím, egyszerű kiállítás jellemzik e kötet külsejét, amelyhez a költő nem kér valamilyen beérkezett más íróársától előszót, amint ez akkor szokásban volt, és amely szokásnak Ady Endre is hódolt első kötete megjelenésénél.

Az ifjú költőn még erősen látszik olvasmányainak hatása. Vörösmartyó lírájának, Tompa regéinek, Petőfi Felhőinek, Arany és Kiss József balladáinak hatását könnyű kimutatni e költemények nagy részén, valamint Ábrányi hazafias és bombasztikus ódáinak a nyomát. A vershez értő azonban még ezeket az első zsenyéket tartalmazó szerény könyvecskét olvasva is megérzi, hogy itt egy tehetséges fiatal költő kopogtat és kér beocsátást a költészet birodalmába.

Változás áll be Farkas Antal életében, midőn 1898. január 1-én megindítja „Rónaság” címen társadalmi és irodalmi hetilapját, amely azonban csak 22 hétig jelenik meg.

1899-ben *Viharzúgás*, *Pacsirtadal* címen megjelenik a költő második verskötete. Ez az ötszáz oldalas kötet a 24 éves költőnek fejlődő tehetségéről győz meg bennünket. A kötet külseje egyszerű és gyöngye felszerelésű vidéki nyomdára vall, de a versek versenyeznek a pacsirta dalával, és szenvedélyükkel emlékeztetnek a vihar zúgására. Különösen meglepő a költő kifejező nyelve.

Már a kötet bevezető verse megmutatja, hogy a költő nem a rímfaragók vagy a tucat-költők csoportjába tartozik, hanem egyéniség, akinek van mondanivalója, és azt költői erővel ki is tudja fejezni.

Viharzúgás, pacsirta-dal a nyelve
Annak a tájnak, ahol én lakom.
Haragszik azzal, megbékül emezzel . . .
Mindkettőt áhitattal hallgatom:
Pacsirta-dalban felcseng, játszi kedve
Viharzúgásban felzúg bőszi haragja:
Attól virágot szül a himporos fű,
Emez a bimbót tövestől aratja . . .

Dal, dal lelkemből kiszakadt darabkák,
Élő csöppjei szívem vérének,
Miért szakadtok? Miért csörgedeztek?
Síró panasztok vajj ki érti meg?
Ki fog kacagni, hogyha ti örültök?
Ki fog busulni olykor veletek?
Senki!, de szívem, lelkem apadjon el, csak ti
Szakadozzatok, csörgedeztetek!

Itt szeretne maradni élete végéig ezen a szép rónaságon, de a sorsa tovább szólítja és sírva búcsúzik az annyira megszokott környezetétől:

Maradnék én itten, szívesen maradnék,
Kedves ez a róna, kedves ez a hajlék,
Kertem fáit zsenge korból felápoltam
Gyenge hajtásukat féltő szívvel óvtam . . .
Itt kell hagynom őket,
El kell mennem messze,
Ki fogja izlelni első gyümölcsüket?
Lesz-e ki ezután öntözgesse, messe?

(Búcsú)

Még 1899-ben munkatársa lesz a Budapesten megjelenő Uj Század című demokratikus polgári hetilapnak, amely már írói beérkezést jelent, mert neve ott szerepel a lapon a munka, társak sorában, akik között már akkoriban jól ismert és népszerű nevekkel találkozunk mint Bródy Sándor, Heltai Jenő, Krudy Gyula, Lenkei Henrik, Molnár Ferenc, Palágyi Lajos, Szomaházy István, Szöllősi Zsigmond és Wálles Jenő (Welsibárd). A lap főszerkesztője a kitűnő tollú és ragyogó szónok, Vázsonyi Vilmos, aki akkor indította meg lapját és szervezte meg a polgári demokrata pártot az egész országban. Sok híve van a demokrata pártnak Mezőtúron is a radikális és szabadgondolkodó polgárság körében. Midőn Vázsonyi a Parlamentbe is bejut, Ady Endre is cikkben méltatja. (I. Bóka László: *Ady Endre élete és művei I.*)

A radikális polgári sajtó még jobban felnyitja a vidéki író és tanító szemét, aki éppen úgy, mint Ady Endre, a polgári radikalizmuson keresztül jut el a szocializmus felismeréséhez.

Tettekben él minden nemzet,
Mit kézművel, munka szerzett,
S kinek nincs mit dolgoznia,
Egy honnak sem lehet fia!
Hazafiak vagyunk mink is,
Ha bár érdemrendünk nincs is,
Nemességet ad számunkra,
Nem az udvar, de a munka!

Fel hát a jog érdekében,
Fel a haza szent nevében!
S a bitorlók félve lássák,
Népünk új honfoglalását!

(*Proletárokhoz*)

Rámutat arra, milyen a parlament és milyennek kellene lennie:

Hát parlament ez? vagy csak úri kocsmá?
Hisz itt a gőg, duhajság kél birokra,
Hogy letiporja más erőit,
Itt az igazság fejét beverik!
És az ablaknál ácsorgó tömegnek,
Fügét mutatnak, szemébe röhögnek,
A hon nevében a hont öldökszik,
Játékot üznek, ocsmányt, ördögöt . . .
S te nép csak alszol, nem fáj a gyalázat?
Kelj fel, söpörd ki tisztára e házat!

Legyen e hely a népnek temploma,
Nem úri gőgnek kényes csarnoka,
A népszabadság igaz istene,
A bálványtdöntő költözzék bele,
S hogy megmutassa a villámit:
Öldösse sorra hazug papjait!
S hogy megmutassa irgalmas kezét:
Bocsássa ide minden gyermekét!
Jaj aztán annak, ki ellene lázad!
Jaj annak, ki beszennyezi a házat!

(*A nép háza*)

A politikai verseken kívül azonban őszinte szerelmi írást és bensőséges vallomást is találunk verseiben, amelyek megközelítik népdalaink legszebb hagyományait. Ilyen a következő kis dala is:

Nem hiszek én ezután a szemednek,
Nékem sirnak, másra mindig nevetnek,
De tudom, hogy előttem mást siratnak,
Más előtt meg csak engemet kacagnak.

Tudom most már, miért van a könny szemedben?
Nem azért, hogy elhullajtsd érettem:
De ha másra rákacsintasz galambom,
Annál szebben, tüzesebben ragyogjon!

(*Nem hiszek*)

Dr. Ormos Ede 1902. március 15-étől Makó és Vidéke címen háromszor hetenként megjelenő lapot indít Makón és ehhez munkatársul meghívja a fiatal Farkas Antalt, akiről már hallott, és cikkeit, verseit olvasta az Új Században. Így került Farkas Antal újságírónak Mezőtúrról Makóra. Dr. Ormos Ede ügyvéd, aki Farkas Antallal egyidős, már 1895-ben, a hódmezővásárhelyi munkászendülés idején a szociáldemokrata párt tagja volt. Könyvet is írt a zendülésről. 1898-ban, mint makói városatya, megalakította a szocialista városi házi

frakciót, amely az első volt az országban. Írt sok cikket és verset, sőt a hódmezővásárhelyi munkáseményekről egy színművet is, amelyet az aradi színtársulat mutatott be, de a hatóság a további előadásokat betiltotta. Ormos lapjához került Farkas Antal, és csakhamar megmutatta tudását. 1903 januárjában Ormos rábízta a lap szerkesztését a következő meleg sorok kíséretében:

„— Az általam alapított lapot nyugodtan bízom Farkas Antal további vezetésére, aki eddig is derék munkatársam volt. A lefolyt néhány hónap elegendő volt arra, hogy közönségünk megismerkedjék Farkas Antal hírlapírói működésével.”

Most már Farkas Antal a lap szerkesztője és a radikális újságíróból, a vidéki tanítóból lassanként szocialista válik. Farkas Antal éli a vidéki hírlapírói életét, amelyről később nem egy humoros tárcájában emlékezik meg.

A Makó és Vidéke azonban nem volt hosszú életű és 1903. június 28-án szomorú hangon, pártolás hiányában kénytelen bejelenteni lapjának megszűnését.

Mint hogy a lap megszűnt, szedheti a sátorfáját. Elbúcsúzik barátjától, Ormos Edétől, és elindul Budapestre, hogy sajtó alá helyezze negyedik verseskönyvét, az *Álmok*-at. Ez a költőnek első Budapesten megjelent verseskönyve, amely az Uj Század kiadásában jelenik meg. (Budapest, 1904.) A könyv ötven verset tartalmaz, amelynek legnagyobb részét az Uj Század is közölte.

A kötet bevezető verse a következő:

Álmodjatok csak testvérek tovább,
Én összegyűjtöm elszállt táborát,
Álmaitoknak, s felleg lesz belőle,
Villáma pusztit, nevel az az esője.

Hol palotákat a villám lerombol,
Kálászt nevel ott az eső a rombol,
Álmodjatok csak . . . Óh ezek az álmok,
Ujra teremtik egykor a világot!

Fogadalmat tesz, hogy nem lesz a Cézárók barátja:

Mig egy rabszolga él a nagyvilágon,
Kit jogtalanság, nyoinor fojtogat,
Én addig sujtom, én addig kiáltom,
A dus Cézár felé átkomat.
Mig lesz egy, akit üldöz százezernyi,
Nem fogok addig én sem megpihenni!

(Én nem leszek a Cézárók barátja)

Farkas Antal Pesten kórházba került és innen hívták sürgönyileg munkatársul Szegedre, a Szegedi Naplóhoz.

A Szegedi Naplóban, ahová Farkas Antalt munkatársul meghívták, nagy múltja van. A lap még 1878-ban indult meg, mint az első szegedi napilap. A legismertebb publicisták írásai-
val találkozhatunk a lap hasábjain. Midőn Farkas 1903-ban munkatársa lett a lapnak, a szerkesztő Békefi Antal (a konferanszié, Békefi László apja), munkatársai között találjuk Móra Ferencet, Tömörkény Istvánt, Szakács Andort, Galovics Károlyt, Sz. Szigeti Vilmost. A „Szegedi Napló 25 éve” című nagy jubileumi albumban ott találhatjuk az összes munkatársakat, cikkekkel is, képekkel is, Farkas Antal is szerepel egy verssel.

Farkas Antal szegedi újságírói életének számos epizódját írta meg tárcákban, *Szegedi emlékek* címen. Itt írja le barátkozását Móra Ferencsel is, *Mórával egy kegyeren* című tárcájában. (Népszava, 1934. szeptember 8.)

Szegeden, a robotos újságírói munka mellett sem feledkezik meg Farkas Antal a szépirodalomról, sűrűn találkozunk verseivel, cikkeivel a budapesti Uj Században, az élclapokban, az Üstökösben, a Kakas Mártonban és főleg a Borsszemjankóban. De ezeket nehéz felkutatni, mert név nélkül jelentek meg.

Farkas Antal szegedi működését a Népszava meghívása szakította meg, mert a munkásság meginduló napilapja meghívta Budapestre belső munkatársnak.

Igen érdekesek erre vonatkozólag Garami levelei, amelyeket Farkas Antalhoz írt, és amelyek fényt vetnek a meginduló Népszava körülményeire is.

Farkas Antal a munkásság meginduló napilapjánál a hírvonat szerkesztését vette át. Politikai szerepe a lapnál nem volt. Ő írta a színes első híreket, az úgynevezett „Kopf”-okat,

munkálva velük a szocialista szatíra útját. Napról napra végezte újságírói munkáját és rovata megírása után elindult haza Pest környéki lakására, vagy pedig barátaival egy kiskocsmába A hírvivatón kívül nemigen írt más cikket, szépirodalmi munkásságától eltekintve.

Már említettük, hogy Farkas Antal a szocialista szatíra egyik előfutára hazánkban. Éles, csontigható szatírja világirodalmi viszonylatban is számottevő. Póréra vetkőzteti a vidéki pasákat, leleplezi a magyar vidék maradiságát, kultúrátlanságát. Egy képzelt helyet szemel ki, Mucsát, majd Rákosberényt és felvonultatja az egész falu talmi intelligenciáját a paptól a tűzoltóparancsnokig és az óvó-költőnőig. Ezek az éleshangú humoros rajzai a későbbi években, az első világháború alatt, majd az emigrációban fejlődnek ki igazi értékükben.

Az első világháború alatt írt szatíráiból egy kötetre valót megjelentet 1918-ban *Jókedv a siralomházban* címen. Ez a műve a háborús irodalomhoz tartozik, bár nincs benne öldöklés, lövészárok, de benne van a magyar nép igazi hangulata.

De egy kicsit előre tartunk. Előbb még beszélnünk kell Farkas Antal két könyvéről, egy versművéről és egy prózáiról, mindkettő 1914-ben jelent meg.

Templomtüzek, Vörös zsoltárok, hetven forradalmi vers, a költő szíve, lelke. Joggal írja e kötetről Ady Endre a Nyugatban (1914. június 1.): „A zseni, a géniusz illata csap meg, mint májusi virágos ág, egyik-másik versében.”

Az újságírói munka mellett telhát nem felejtette el Farkas Antal, hogy költőnek indult és meg is maradt annak. Ez a kötet, amely tízévi ternését öleli fel, igazolja, hogy nagy költő, hogy a proletárság költője, aki a dolgozók érzelmeit, örömet, bűját, reményét és bosszúvágyát örökíti meg művészi erővel. Éles nyílával eltalálja az ellenséget, a kastélyt, a templomot, a kizsákmányolót és helytartóját, a szolgabíró.

Mi sem bizonyítja jobban e versek népszerűségét, mint hogy minden munkásünnepségen, rendezvényen szavalják Farkas Antal verseit.

A nép szeretete, a zsarnokság gyűlölete izzik ezekben a versekben, tette készíteti a tömegeket és ezekben a válságos időkben Farkas Antal költeményei valóban fontos hivatást teljesítettek.

Témáit szereti a bibliából vagy a történelemből venni. Találkozunk verseiben Dózsával, Rákócziival, Kossuthal, Cézárral, sőt Ferrerrel is. Néha egy megtörtént esemény: árvíz, tűzvész vagy hasonló a megihletője.

Nyelve Arany, Petőfi és a szegedi magyar írok zamatos tiszta nyelve. Stílusa egyszerű, mindenki könnyen megérti és élvezi.

Ugyancsak 1914-ben, a Népszavában mint folytatásos regény jelent meg *Szilaj Péterék* című munkája, amely könyv alakban csak 1918-ban került kiadásra. Egyéni hőse nincsen a munkának, azaz hőse a kis mezőváros egész proletársága, Szilaj Péterék. Azt írja le a könyv, hogyan veti meg a kapitalizmus a lábát ebben a kis vidéki városban és hogyan alakítja azt át. Hogyan fejlődnek a lenézett, a kisemmizett Szilaj Péterekből öntudatos gyári munkások, akik még a hatalmas gyárosnál is erősebbek. Mint szocialista író, jól látja a társadalmi ellentmondásokat, ezeket aláhúzza és élesen kihozza. A kisvárosi, sokrétű élet alapos ismerője Farkas, póréra vetkőzteti a pipogya polgármestert, a szőszátyár főkapitányt, a mulya képviselőt, a „szociológus” tanárt és a milliomas kapitalista gyárost.

Farkas Antal ebben a regényében mutatkozik be mint igazán népi író, megelőzve a későbbi „népi írókat”.

1918-ban közölte a Népszava folytatásokban és 1919-ben jelent meg könyvalakban Farkas Antal nagy háborús regénye, a *Megnyílt a bőrtön*. A regény egy halálra ítélt katonaszökevény naplója. Magával ragadó, őszinte írás, ilyen hangú regényt keveset írtak a háborúról.

Farkas Antal megrajzolja regényében egy öntudatlan munkás életét addig, amíg öntudatra ébred és felismeri, hogy mi a háború és milyen az a társadalom, amelyben él, de megmutatja neki a szabadulás útját is. Ez az út a forradalom útja!

Farkas regénye korpéppé szélesedik: a beteg, pusztulásba hajszolt magyar nép és magyar élet korpépvé. Ebből a regényből jobban megismeri a nép a kort, a magyar sorsot, mint sok történeti munkából. Mint minden írása az írónak, úgy ebben is sok a személyes élmény. Az író maga is katona volt a világháborúban, átélte, átszenvedte mindazt, amiről ír.

Farkas Antal a Magyar Tanácsköztársaság idején igen termékeny és hasznos működést fejtett ki. Beszélnünk kell elsősorban verseskönyvéről, amely *Fekete nóták — Vörös rigmusok* — címmel a Kőzoktatási Népbiztosság kiadásában jelent meg és a költőnek költeményeit tartalmazza 1915-től 1919-ig.

A legjobb időben, a proletárdiktatúra idején, amikor nem „elkésett dalnokokra, nem csalóányokra, hanem pacsirtákra volt szükség”, akkor jelentek meg Farkas Antal forradalmi, végtelen szeretetet és egyben izzó gyűlöletet hirdető versei, amelyek kötetbe foglalva még sokkal hatásosabbak, mint egyenként elszórva az újságban, beszorítva a napihírek és események-közc.

A „*Vörös zászló*” című versében így fejtegeti a zászló jelentőségét:

Piros zászló leng mindenütt,
Édes szülém, lássa:
A gyászunknak, bánatunknak
Színe-változása.
Könnyünk, vérünk benne lángol,
Vigasságunk lett a gyászból,
Uj kedv, meg friss nóta:
Vörös zászló lett a lelkünk
Ujjáalkotója!

Az első hírre, amely tudatja a polgári forradalmat és lehetővé teszi a fogoly katonák hazatérését, így búcsúzik Ivántól, az orosz fogolytól:

Eredj, Iván eredj . . .
Hová te mégy,
Utóbb — elébb
A mi utunk is, meglásd, arramegy.
(Iván hazamegy)

Üzen öccsének, aki hazajön Szibériából, a hadifogságból!

Siess vörösrevált Szibériádból
Siess vörösrevált Szibériádba! . . .
Siess, öcsém, siess!
(Jön az öcsém)

Toborzót ír a vörös katonának, aki indul a harctérre, hogy megbosszulja apja halálát

Majd leszek én
Könnyet, fájdalmat elbíró legény,
Bosszút és gyűlöletet viselő,
Leszámolásra induló erő,
Akinek utja vörös Hadak-utján
Egész világnak téreit befutván,
Addig kutat, rombolva támad,
Mig megtalálja az apámat.

(A vörös katona indul)

Ugyancsak 1919-ben jelent meg Farkas Antal szerkesztésében a *Proletárok daloskönyve* Ez a kis füzet a proletár költők antológiája. Az első ilyen gyűjteményt Külföldi Viktor szerkesztette, a másodikat Csizmadia Sándor, míg most a harmadikat Farkas Antal állította össze. (A negyediket a diktatúra után Szakasits Árpád, míg az ötödiket *Uj idők új dalai* címen, 1945-ben e sorok írója állította össze.)

Egy meséskönyv megírásával is megbízta a Közoktatásügyi Népbiztosság Farkas Antalt. Ez a könyv „Mese is, nem is, igaz is, nem is” címen jelent meg 70 oldal terjedelemben és 6 rövid mesét tartalmaz. Jó humorú népies hangú meséket írt Farkas Antal, de inkább felnőtteknek valót, mint gyermekeknek.

Ugyancsak a Népbiztosság megbízásából két röpiratot írt Farkas Antal. Az egyik a *Fekete — vagy vörös?*, népies hangon magyarázza a román népnek, hogy térjenek észre, amíg nem késő, mert uraik romlásba és pusztulásba akarják dönteni saját népüket.

A másik füzetet név nélkül írta Farkas Antal ezzel a címmel: *Kommunizáljuk-e a Zsójit?* „Oktató írás a szabad szerelemről és egyéb másról, amit tudni illik és muszáj is az asszony-népnek.”

Külön kell beszélnünk Farkas Antaltól, a tárcairól. Tárcáinak, elbeszéléseinek a száma meghaladja a 300-at. Sokat írt különböző álnevek alatt is (Bujdosó Péter, Róka Tóni, Héky Gábor, Kár Pál, Kadarka, de igen sok jelent meg név nélkül is. Vannak egész sorozatok is. Mint például: Szegedi emlékek — Vidéki fotográfiák — Emigrációs históriák — Emigrációs emlékek — Tiszaparti fotográfiák.

A novelláknak többsége a Népszavában jelent meg, de igen sok a Föld és Szabadságban, a Munkásifjúságban, a Gyermekbarátban és különböző magyar munkásszaklap hasábjain vagy külföldön. Így a kolozsvári Munkás Ujság, a temesvári Volksfreund, a bécsi Neue Wochenspost, a Kronen Zeitung, a saopaulói Uj Világban.

Az újságtárcák nagy része egy adomát vagy társadalmi félszegséget, emberi gyengeséget ír le. A legtöbb írás nem nagyigényű, magán hordja a kapkodó megírást, a „Tízforintok völgyénét” —, amint Ady írta hasonló tárcáiról, de van köztük igen sok, amely rövidsége mellett is sokatmondó és messzevilágító. Ilyen például a *Miért tört ki a háború?* című (Népszava, 1934. november 11.). Vagy éles satírja, *Kada martirosága*, amely 1917. január 7-én jelent meg a Népszavában, és a koronázást figurázza ki.

„A tárca sajátos műfaj — mondja Alexander Bernát —, nem elég valamit a vonal alá írni, az még nem tárca.” Farkas Antal mindig talál érdekes anyagot és azt meséli el. Hősei többnyire a nép fiai, de számos rajza jól megfigyelt polgárt rajzol. Minden tárcájában van egy satirikus vágása a kapitalista társadalom félszegségei ellen. Szereti hőseit a mesevilágba vagy az álomvilágba helyezni.

Nagyobb novelláiból két kötetet állított össze, ebből az első *Paraszt tragédiák* címen 1919-ben, a második *Uri komédiák* címen 1921-ben jelent meg a Világosság Könyvtárban.

A forradalom bukása után, a véres terror elől Farkas Antalnak is menekülnie kellett. Először Erdélybe menekült, ahol egy kolozsvári lap, a „Karnevál” hozta egy humoros regényét, *Az utolsó Borbora* címen. A regény egy züllött uralkodó ház életét tárta fel. A román cenzor a román királyi házat sejtette a regényben, és a szecseni hadtestparancsnokság a királyi ház megsértésével és a hadsereg meggyalázásával vádolta. Farkas Antal nem várta meg a hadbírósg tárgyalását, Bécsbe menekült.

(A hadbírósg a lap szerkesztőjét, Győri Illés Istvánt állította a bíróság elé, akit csak Janovics Jenő színgazgató ötlete mentett meg a nagy büntetéstől azzal, hogy tanúsította, ezt a témát az író már évekkel ezelőtt adta át neki.)

Bécsben Farkas Antal élte az emigránsok nehéz életét. Gyakran összejött Gábor Andorral, Gárdos Marikával, Hatvany Lajossal, Biró Mihállyal és a többi bécsi magyar emigránssal.

A bécsi tartózkodás emlékeit az *Emigráns történetek és Emigráns históriák* című tárcasorozatában dolgozta fel.

Farkas Antal Bécsből is állandó munkatársa volt a Népszavának, és újságíróként napról napra olvashattuk Róka Tóni néven vagy különböző álnevéken és név nélkül írott gyilkos satírjait a keresztény kurzus ellen. De írásait szívesen közlik az erdélyi, az osztrák és az amerikai lapok is.

Az emigrációban jelent meg 1922-ben *Papkisasszony* című regénye. A vidám falusi idült annyi bájjal és szeretettel meséli el az író, és a vidéki élet ábrázolásában kiérzik a hazájától távol élő költő igazi szeretete szülőföldje iránt.

Érdekes, hogy ezt a regényét Rákosi Jenő, noha teljesen ellentétes világnézetet vallott, igen megdicsérte lapjában. (Budapesti Hírlap, 1922. május 13.)

Bécsből küldte Farkas Antal a Népszavának *Földindulás* című 112 oldalas kisregényét, amely 1922-ben meg is jelent a Népszava kiadásában. Magyarországon azonban forradalmi tartalma miatt a Horthy-fasizmus idején nem lehetett terjeszteni és így a regény csak Ausztriában és a szomszédos országokban terjedt el a magyar olvasók között. A *Földindulás* az ellenforradalom és az azt győzedelmesen leverő forradalom regénye. Egy meg nem nevezett császárságban játszódik le, amelynek igen bárgyú uralkodója van. A hatalmat ténylegesen, hercegi rangban, a kancellár gyakorolja. Ez a kancellár egy angyalcsináló bábaasszony fogadott fia és szeretője, aki, mint véresszájú demagóg, radikális ügyvédként kezdte pályáját, majd behódolt a reakciónak. Rendkívül éles leírásokban ismerteti az író a reakciós ország életét az ellenforradalom vadállatias ténykedését, a polgárság tunyaságát, de annál szebb szeretettel a munkásság hősi harcát föld alatt és föld felett, a végső győzelmes forradalomig.

A császárnak a kancellár kezdeményezésére lovasszobrot állítanak, ezt azonban a munkásság még a felavatása előtt a levegőbe röpíti. A reakció, minthogy másképp nem tud segíteni magán, kirobbantja a háborút, minden összeomlik. És minden földdel egyenlővé lesz, a proletárság megmozdul és minden összeomlik. Most eltakarítjuk a romokat, felépítjük helyükbe a magunk társadalmát, a magunk társadalmának várait és ezek örökké fognak állni, mert rajtunk kívül nincs erő, mely azokat ledöntse.

A regény ezekkel a szavakkal végződik:

— A proletariátus a föld, amelyen felépülnek égbenyúló tornyok, csőhagokat érő paloták, a hatalomnak az erőszaknak, a zsarnokságnak szédítő magasságú piramisai, de ha egyszer ez a föld megmozdul, minden összeomlik. És minden földdel egyenlővé lesz, a proletárság megmozdul és minden összeomlik. Most eltakarítjuk a romokat, felépítjük helyükbe a magunk társadalmát, a magunk társadalmának várait és ezek örökké fognak állni, mert rajtunk kívül nincs erő, mely azokat ledöntse.

Bécsből küldte Farkas Antal satirikus cikkeit a Népszavához, amelyben pörére vetköztette az ellenforradalmat, gumibotos, ébredő világot. Ezeket az éles satírjait *Erger* — *Berger* címen foglalta kötetbe. Ezek a satírok megneveztették az ország népét, torztkörben mutatták be a kurzus igazi, őszinte képét, amin csak nevetni és kacagni lehet.

Bécsben adta ki a költő saját kiadásában az emigrációban írt verseit *Bujdosó Péter nótáskönyve* címen. Közel félszáz költeményt, amelynek mindegyikében egy hazájából kiüldözött, szerencsétlen költő vérző szíve szólal meg, aki igazán szereti hazáját és ez a honvágy sir, sikolt, jajgat minden egyes sorában. Bánatát és azt, hogy mit szenved Dózsa ivadéka, így írja el:

Engem hajtottak Szerbiának,
A Kárpátoknak, Piavának,
Nyakig a muszkát üztem,
Taljánt gyilkoltam pergőtűzben
Mefagytam fent Szibériában,
Megsültem lent Itáliában,
Az asszonyomhoz más kapott,
Szülém sem várt meg, itthagyt
Testvérem mind, mind nyomorék, —
Még most sem volt elég?

De ütni fog az óra, a bosszú órája és Dózsa György unokája már élesre feni a kaszáját.
(*Fenik a kaszát.*)

Két regényt is befejezett Farkas Antal 1925-ben. Az egyik, a *Kisértetek* a Népszava kiadásában jelent meg, míg a másik *Csülökre Koskóci* címen csupán a Népszava hasábjain 1925. november 25-étől folytatódólagosan. A *Kisértetek*-ben egy falusi tanító életét tárja elénk, míg a másik, a *Csülökre Koskóci* politikai regény, amely alkalmat ad írójának arra, hogy a szatíra éles fegyverével ábrázolja a magyar politikai életet, annak elmaradt vidéki vezetőit, a főispánokat, képviselőket, polgármestereket és fullajtarjajkait.

1927-ben jelentek meg Budapesten későbbi emigrációs versei, *Idegen határon — Sótalan kenyéren* címen.

Czabán Samu, a magyar tanítómozgalom előharcosa, a diktatúra után szintén menekülni volt kénytelen és Beregszászon talált menedéket, ahol Jóbarátom címen gyermeklapot indított. Ehhez kérte fel a szerkesztő munkatársul Farkas Antalt, aki a gyermekújságba igen sok verset, elbeszélést, ifjúsági regényt írt, és két szindarabot is. Az utóbbiak külön füzetben is megjelentek. Az egyiknek címe az *Ezres bankó*, a másik *Palkó király* címen versben írt nagyszerű szatirikus komédia, amely a gyermekek nyelvén mondja el, mennyivel különb, igazságosabb államforma a köztársaság, mint a királyság.

Végre, 1928-ban sikerül Farkas Antalnak hazajönnie. Elfoglalja régi helyét a Népszava szerkesztőségében és folytatja munkáját ott, ahol elhagyta. Hiszen tulajdonképpen nem is hagyta el, mert az emigrációból is szinte naponta küldte írásait és értékes verseit a lapnak.

Hazaérkezve azonnal új regény megírásához fogott hozzá. Az új regény először a Népszava hasábjain jelent meg, majd könyvalakban 1930-ban, *Mámor* címen, a Népszava könyvkereskedés kiadásában. Ez a műve gyilkos szatírája az akkori társadalmi rendnek és koronája Farkas Antal szatirikus remeklésének. Éles tollal rajzolja meg az író az üresfejű minisztereket, a keneteshangú és pénzt kedvelő egyházfeljedelmet és a profitéhes, újabb üzletet áhító gyárost.

1930-ban a Barátság munkásműkedvelő gárda előadására *Budapestre kéne menni* címen szatírárt írt, amely kéziratban maradt. A komédia a tyúkkölcsön paródiája és szereplői a Farkas Antal szatíráinak ismert, jellegzetes alakjai.

1931-ben közölte a Népszava *Ezüst lakodalom* című szatirikus regényét, amely azonban könyvalakban nem jelent meg.

Írt Farkas Antal néhány regényt, amely csupán vidéki újságok hasábjain jelent meg, ezekről műveinek felsorolásánál emlékezzünk meg.

E regényeknél értékesebb az 1937-ben könyvalakban megjelent regénye, a *Hulló csillagok*, amely ezt megelőzőleg a Délmagyarország hasábjain látott napvilágot.

A *Hulló csillagok* az első világháborút megelőző béke éveiben kezdődik, de átvezet a háborún és a háborút követő megpróbáltatásokon. A pesti élet leírása alkalmat ad a szerzőnek az akkori viszonyok szatirikus esetelésére. Megismerjük a nincstelen egyetemi hallgató keserves életét, küzdelmeit a napi kenyérért, a ponyvaregény fordításától a hólapátolásig. Látjuk az akkori zavaros idők gyanús egzisztenciáit, a köpönyegfordítókat, a szélhámosokat, az akkori idők „nagyjait”. Kitérően megrajzolt epizódalakok — az élheteretlen művész, a részeseg kántor, a lakasadó özvegy, a mindenre kapható szerkesztő, az öntudatos lázmester, a kifőzést vezető, családfenntartó munkásnő — tartkítják a regényt, amely mindvégig leköti az olvasót.

A Népszavában jelent meg folytatódólagosan, majd könyvalakban, 1937-ben a *Varázslatok vége* és 1939-ben a *Gerlicék* című regény. Az előbbi szatirikus regény, amely egy balkáni államban, a rizlingekek birodalmában játszódik le, de szatírájában könnyen felismerhetjük az akkori

Magyarország képét, politikusaival és közéletünk számos jellegzetes alakjával. A másik nem nagyigényű munka, de jóízű humorral rajzolja meg az író vidéki alakjait, az öregedő szerelmest, a részeges kántort és az ifjú szerelmeseket.

Ez az utolsó megjelent regénye Farkas Antalnak.

Még egy művéről kell megemlékeznünk, illetőleg egy olyan könyvről, amit nem írt. Az *Irodalmi Lexikon* és Várkonyi Nándor *Modern irodalom* című nagy munkája egyaránt megemlíti Farkas Antalnak *Bus Antal szerelmi regénye* című művét, noha ilyen munkát a szerző sohasem írt, amint ezt maga is megírja *Egy regény keresi a szerzőt* című tárcájában.

Kéziratban maradt Farkas Antalnak a *Hazátlanok* című nagy regénye, vagy amint alcíme mondja, a bujdosók szomorú históriája.

A *Hazátlanok* egy képzelt községben, Rákosberényben kezdődik, és szerepelnek benne a szerzőnek szatíráiból ismert alakjai: Sauerwein, a propeller kapitány, Lapistyák, a részeges kefekötő, Sóhaj Berenice költő- és óvónő, Weisz mészáros, Rózner kocsmáros. A község háborús mámorban úszik, majd átvedlik köztársaságivá, később bolsevistává, hogy azután az ellenforradalom híve legyen.

A regény hőséneke, aki a harctérről tér vissza és közben a felesége megcsalta a pappal, menekülnie kell, mert bevonulása előtt a direktórium elnöke volt. Egy uszályhajón menekül Bécsbe.

Bécsi tartózkodása alkalmat ad az írónak a magyar emigránsok bécsi életének bemutatására.

A regény minden sorából kiérezzük a menekültek nagy honszerelmét, de szocialista öntudatát is.

Regényei közül Farkas Antal sokat szindarabnak is feldolgozott, ezek azonban nem kerültek színpadra. Az így feldolgozott regények a következők:

Ezüstlakodalom az Aranyzarvasban, komédia három felvonásban.

A mámor, színmű.

Hazajáró lelkek, komédia tíz képben.

Hagyatékában még két szindarab található:

Kiss Péter kontra Nagy Pál, vígjáték két felvonásban.

A Pétiék mikulása, színmű egy felvonásban.

A Népszavánál 1939 végén elhatározták, hogy az öreg újságírókat nyugdíjba küldik és így frissítik fel a lapot. Így kerültek nyugdíjba Schöner Dezső, Marcevic Lajos, Teszársz Károly és Farkas Antal is. Farkas Antal, midőn értesült róla, hogy 35 évi munkásságát így honorálják, vette a kalapját és szó nélkül otthagya munkássága színhelyét és azt a lapot, amelyet elsősorban az ő tolla emelt népszerűvé.

A pihenőt nem sokáig élvezhette. Súlyosan megbetegedett, úgyhogy be kellett szállítani a budapesti Charité kórházba. Innen küldte utolsó versét a Népszavának, amely 1940. szeptember 17-én jelent meg a lap hasábjain:

A nyár ravatalon

Halódik a nyár, a korai esték
Mint a temető síri mécesei,
Régen lesik már a szegény elestét:
A ravatalon felöltöztetik
Virágpompába dusan, koszorusan,
És elsiratják késő reggelig,
Igaz könnyeket ejtegetve, busan...

Amig virágzott, zsendülő tavaszba,
Szép volt, ifju volt, vágyakkal teli:
Bimbói helyén ma csak sárga gaz van,
És ő a maga sirját nézdeli,
Égő, kék szeme parázsként kilobban,
Nincs semmi tüze, hideg multja csak,
Miről kortársi estelente roppant
Érdekes, vidám mesét mondanak...

Farkas Antal 1940. szeptember 28-án halt meg a kórházban és október 1-én temették el a Kerepesi úti temetőbe. A temetést a magyarországi szociáldemokrata párt rendezte, szónokai méltatták Farkas Antal írói érdemeit, munkásságának jelentőségét. Vele az első szerkesztőség utolsó előtti tagja szállott sírba. Csupán Gyagyovszky Emil költő és hírlapíró

élte túl pályakezdő társai közül. A temetésről szóló híradás a Népszava október 2-i számában jelent meg. Sírja a 42. tábla 16. sorának 11. sírhelye.

Barátja és költőtársa, Tuba Károly verssel áldozott emlékezetének. (1941. szeptember 29., Népszava.)

Befejezésül álljanak itt azok a sorok, amelyeket Farkas Antal egy újságíró és bujdosó társának, Gárdos Sándornak az emlékére írt, és amelyben megírta a maga sorsát is:

— Azért írom fejfádra e sorokat, mert úgy is tudom, hogy márványszobrokat, obeliskeket, mauzoleumokat, úgy sem igen szoktak emelni az olyan fából faragott embereknek, mint mi voltunk, akik ha száz esztendőig is élnének, akkor sem tudnának maguknak egy kis sarzsit szerezni, a nyilvános szereplések különböző terén, akik még a diktatúrában sem tudtak magasabb rangot elérni, a munkástanácsú tagságnál, és akik még a kurzusba való érvényesülési lehetőséget sem tudták felhasználni, hanem szélnek eresztett jószágnak módjára világnak mentek tőle.

Az ilyen embereknek tökéletesen elég a nevüket megörökítő fejfa, a temetőben ügyelgő eligazodása szempontjából, hiszen az ilyen emberek, ha már egyszer a lelkekben nem élnek, a nevük lekopott, a szívek márványáról, ha az eleven emlékek mécsese már nem lobog a poruk fölött, köszönik szépen, de nem is akarnak tovább élni sem fában, sem kőben, sem ércben. Ők hangtalanul, nyomtalanul el akarnak osonni oda, ahova az örökkévalóságtól az örökkévalóságig elvándorol minden: a koldus, a császár, a fejfa, a márványszobor — az örök változásba.

Mi tudván tudtuk azt, hogy az ilyen igénytelen magunkfajta embernek még akkor sem nagyon járhatna a szája, ha a fejfájánál más sütné meg a maga pecsenyéjét. Istenkém, ha éhes, hát hadd süsse! Aztán te is vallottad, tudtad, hogy aki szobrot akar a sírjára, hát annak még életében ki kell azt járnia. Ehhez pedig igazán nem értettél. Így hát jó neked az a kis fejfa is, ami köré én most ezt a kis bágyadt színű koszorúcskát fonom...

A te szobrod ott áll már a magyar proletárok szívében! Ezt a szobrot nem lehet kijárni, összekoldulni. Ezt a szobrot a te erőd, a te szorgalmad, a te egyszerűségében pompásan ragyogó becsületességed, törhetetlen szocialista hitvallásod emelt. Ezt a szobrot nemzedékről nemzedékre adja tovább a magyar munkásmozgalom története.